

Дубецька Оксана
кандидатка наук із
соціальних комунікацій,
доцентка, доцентка кафедри
журналістики Українського
державного університету
імені Михайла Драгоманова

«МАЯКИ» В ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОЇ ПРЕСИ кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Слово *маяк* на порталі української мови та культури має кілька основних тлумачень: «висока башта, що має потужне джерело світла, яке вказує шлях суднам», «деревна сторожова вежа», «дерево, залишене під час вирубування лісу» [1]. У «Новому тлумачному словнику української мови» з'являється ще одне значення, що має узагальнюючий смисл: «джерело, носій світла; світоч» [2, с. 595]. Часто *маяк* використовують як образ, що сприймається як *світоч; дороговказ*, що допомагає подолати небезпеку, освітлює шлях, вказує напрямок руху.

Саме такі символи використано в назві та оформленні кількох одеських періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХ ст. Починаючи з 1881 р., у причорноморському місті послідовно вийшло кілька журналів і газет із однотипною назвою: літературно-гумористичний і художній журнал (1881–1883), журнал учнів Одеського комерційного училища (1902–1903); щоденна політична, літературна, суспільна й фінансова газета (1904–1906); щоденна газета (1914); суспільний і політичний орган профспілкового єднання всіх організацій Всеросійського торговельного флоту морів і річок (1917). Видавцями чотирьох часописів були приватні особи, лише останню газету видавала

Чорноморська спілка судноводіїв, механіків та радіотелеграфістів торговельного флоту. В логотипі газет 1914 і 1917 рр. подано зображення маяків.

Одеська періодика неодноразово ставала об'єктом дослідження місцевих краєзнавців, бібліотечних працівників, науковців; окремі видання та статті І. Гребцової, О. Хобти, О. Пархітька, Т. Щурової та ін. стосувалися мистецької, політичної, масової преси різного часу. Але досі не проаналізовано цілісну систему становлення та розвитку цієї преси на півдні України. Одеса входила до складу Херсонської губернії, за кількістю та різноматичним призначенням періодичних видань значно випереджала інші міста цього краю – Херсон, Миколаїв, Єлисаветград, Олександрію, Вознесенськ.

Найповажнішим «Маяком» серед уже зазначених одеських видань кінця ХІХ ст. був літературно-гумористично-художній журнал (додаток до «Одесского вестника») за редакцією П. Зеленого. Він суттєво вирізняється серед своїх наступників: за кількістю номерів (загалом 120 випусків), художнім оформленням (портрети, малюнки, карикатури, шаржі з використанням кількох кольорів), змістовою цілісністю, тематичним і жанровим різноманіттям.

Культурно-мистецькій виразності часопису сприяв і сам редактор – випускник юридичного факультету Харківського університету, політичний і громадський діяч (обирався одеським міським головою у 1897–1905 рр.), який цінував слово (писав оповідання й нариси, друкувався в «Черниговском листке» Л. Глібова, потім в «Одесском вестнике», який згодом очолив), шанував українську культуру (підтримував дружні стосунки з братами Тобілевичами та М. Кропивницьким, «переймався турботами про аматорський театр», збирав кошти на створення народної школи в Каневі, ініціював спорудження пам'ятника Т. Шевченка в Одесі, був серед засновників «Просвіти») [3]. Українське спрямування відчутне у вміщенні на

обкладинці портрета М. Лисенка, композитора опери «Різдвяна ніч» (1881. № 10–11), українки в народному одязі (1882. № 2), публікації художніх творів із народними мотивами, використанні української мови в белетристиці. Скажімо, в «Маяку» надруковано коротку гумореску: «На пароме. – Дядько, чого це море стоить на місті, а річка біжить? – Ото дурень! Та чого ж вона и бижить, що річкою прозивається» (1881. № 1).

Редколегія журналу на чолі з П. Зеленим подала свою програму у віршованій формі, де наголошено на «глибокій вірі в правду» й сподівання «оновлення» (1881. № 1), необхідності висвітлювати все, що «звикло і любить ховатись у темряві» (1881. № 51). Оголошуючи передплату на 1882 р., редакція подавала підсумки попереднього року: у щотижневику вміщено понад 50 оповідань, перекладених та оригінальних; більше 200 поезій, понад 100 статей із різних питань; більше 300 шарад, задач, ребусів, шахових завдань, безліч дрібних матеріалів; приблизно 200 сторінок малюнків, карикатур і політичних типажів. Співробітники були переконані, що «кожне правдиве, викривальне слово, яких би сфер воно не стосувалося, кожний гострий жарт, будь-яка ділова сатира й карикатура, пером чи олівцем» допомагали виконувати місію «Маяка» у створенні достовірної панорами суспільного життя.

Серед авторитетних публікацій – белетристика, «Портретна галерея “Маяка”», огляди «Провінційного життя», «літописи» (театральні, літературні, наукові), нариси про письменників, «калейдоскопи», афоризми, «начерки з натури», сатира, гуморески, фейлетони. Найчастіше автори використовували псевдоніми (Батурицький панич, Ханим, Ясний, Мольєр-із-Мандриківки, Невидимка, Енге, Іхтіозавр, Очевидець, Макогон, Веди-Буки), але траплялися і справжні імена: А. Вільчинський, М. Фрейденберг, М. Фролов, К. Дьомін.

В останньому номері за 30 квітня 1883 р. редакція повідомила, що змушена призупинити видання «Маяка», натомість передплатники отримуватимуть ілюстрований літературний журнал «Радуга». Нові обставини, коли часопис не зміг виконувати своє призначення, були пов'язані з пануванням «темного царства», включно з місцевою цензурою, де дозволялася тільки «порнографія» (1883. № 17/18).

Упродовж 1902–1903 рр. з'являвся в Одесі журнал «Маяк», який видавали учні місцевого комерційного училища. На малюнку були зображені не тільки маяк як світоч знань, а й інші атрибути навчання: глобус, книги, перо в чорнильниці. Редакція повідомляла про основні завдання новоствореного часопису: запропонувати «розумову й духовну їжу для розвитку людини», навчити аналізувати й висловлювати самостійні судження та думки; літературні навички вдосконалюватимуть стиль, увиразнюватимуть ідеї у «витонченій формі» (1902. № 1). Чимало місця на шпальтах видання відводилося художній і науковій творчості: друкувалися вірші, оповідання, етюди, переклади, роздуми («Декілька слів про песимізм» В. Барцинського), нариси про літераторів, критичні та наукові статті («Літературний рух першої половини ХІХ ст.» К. Гродського, «Зоряний світ» М. Длугача, «Прогрес» Х. Р., «Дещо про євреїв» Ройтбака, «Нариси з біології»). Таким чином, у жанровому й тематичному наповненні учнівській журнал «Маяк» цілком відповідав програмним цілям і призначенню для молоді аудиторії, що прагне ціннісного розвитку.

Широкий спектр політичних, літературних, суспільних і фінансових новин подавала газета «Маяк» (1904–1906), що в своїй програмі передбачала публікацію повідомлень про науку й економіку, внутрішні та зовнішні події, огляди театрального-музичного і спортивного життя; висвітлення визначних фактів із торговельно-промислової, санітарно-медичної, залізничної, морської сфер. На сторінках видання друкувалися телеграми, хроніка, урядові

розпорядження, кореспонденції, рецензії, фейлетони, довідкові й метеорологічні відомості, ілюстрації, суміш, оголошення. Чимало тут матеріалів політичної тематики, оглядів революційної ситуації в країні. В одній із публікацій зазначалося: «Дев'ятий вал історії захлеснув корабель росії, жадібні чорні хвилі, хвилі ненависті, обіймають корабель, стикають, тиснуть його в прагнуть потопити в безодні...» (1906. № 1). Популярністю користувалися фейлетони під заголовками «На льоту», «Смути», «Візерунки», «Маленький фейлетон», адже «життя крізь сльози змушувало сміятися» в той час, коли на терезах руйнувань і перетворень були мир і кулемет, а в повсякденні панував «червоний сміх».

Щоденна періодичність газети «Маяк» 1914 р. спонукала редакцію турбуватися насамперед про висвітлення багатогранних подій того часу, тому повідомлення зосереджувалися в рубриках «Телеграми», «Нічні телеграми», «Останні повідомлення», «Іноземні новини», «Хроніка», «Місьцеве життя», «Одеське життя»; явища культури знаходили відображення у відділах «Театр і музика», «Цирк»; фейлетони друкувалися як цикл під однією назвою «Блискітки життя».

Кількома номерами вийшла в світ щоденна газета «Маяк» (1917). У світлі променів морського дороговказу в логотипі зафіксовані демократичні орієнтири: свобода, рівність, братерство, просвіта, єдність. Редакція знаходилась за адресою контори місцевого видання «Ведомости Одесского градоначальства», в його ж друкарні виходила в світ. Редактор – капітан далекого плавання В. Лехницький, підтримуючи загальну програму цього громадсько-політичного органу «професійної єдності трудівників усіх організацій торговельного флоту морів і річок», зазначив у вступному зверненні «До моряків» необхідність висвітлювати їхнє життя, побут, потреби, прагнення ознайомити з суспільними змінами в країні. Здебільшого тут друкувалися інформаційні та оглядові матеріали в рубриках:

«Радіотелеграми», «Телеграми ПТА», «Столична преса», «Лекції для моряків», «Народний торговельний флот», «Морський прибій» тощо. Після виходу № 8 14 серпня 1917 р. «Маяк» влився в газету «Моряк», що обслуговувала інтереси «всіх без винятку трудівників моря» і підтримувала ідеали свободи, братерства та рівності.

Всі одеські періодичні видання під назвою «Маяк», що вийшли в світ із 1881 до 1917 р., виконували свої накреслені завдання й відповідали потребам тієї чи іншої аудиторії (місцевої інтелігенції, учнівської молоді, працівників морського і річкового флоту тощо). В певному сенсі вони були тими світочами, що відкривали шлях до пізнання життя в усіх його «світлих і темних проявах».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словник. UA:портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/>

[index.php?swrd=%D0%BC%D0%B0%D1%8F%D0%BA](https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B0%D1%8F%D0%BA) (дата звернення: 11.10.2024).

2. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. 2. 910 с.

3. Див. зокрема: Юзич Ю. Міський голова Одеси Павло Зелений – борець за українську мову. *Історична правда*. 2024. 22 лют. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2024/02/22/163662/>

(дата звернення: 20.09.2024).